

актуальна проблема «Берегти суспільне добро — обов'язок кожного». Матеріал вправи 377 та пам'ятка «Як працювати над заміткою до стінгазети типу роздуму про вчинки людей» допоможуть успішно виконати цю роботу.

Відомо, що одним із важливих мовленнєвих умінь є вміння сприймати і розуміти «чужі» тексти різного типу і стилю мовлення. Особливої уваги в цьому плані потребують *науково-навчальні тексти*, насамперед лінгвістичні. У 6-му класі виділені спеціальні уроки з розвитку зв'язного мовлення «Повідомлення на лінгвістичну тему» та «Вибірковий переказ тексту наукового стилю». Основною метою першого уроку є вдосконалювати вміння, необхідні для побудови усного висловлювання за вивченим матеріалом з мови. Учням пропонується вибрати тему, яка потребує зіставлення мовних явищ та складання плану самостійного висловлювання.

Працюючи над повідомленням на лінгвістичну тему, слід наголосити, що побудова будь-якого висловлювання починається з осмислення теми, збору матеріалу і визначення основної думки. Тема усного повідомлення — «Подібність і відмінність іменника і прикметника». З'ясовується, що тема, основна думка висловлювання і характер матеріалу, який потрібний для усного повідомлення, визначають тип мовлення (роздум) і стиль (науковий або його різновид — науково-навчальний). Особливості наукового стилю учні пригадують, скориставшись матеріалом вправи 427, а наведений план побудови повідомлення на зазначену вище тему (вправи 429, 430) дасть змогу учням дібрати потрібний для розкриття основної думки матеріал, послідовно записати найбільш важливі питання. Колективно визначаються адресат мовлення і мета спілкування.

Повідомлення, в основі якого лежить вибірковий переказ тексту наукового стилю, потребує складнішого вміння: учням потрібно сприйняти і зрозуміти текст наукового стилю, вибрати матеріал, необхідний для розкриття певної теми. Шестикласникам пропонується мовленнєва ситуація: підготувати на урок географії повідомлення на тему «Для чого і як застосовують масштаб» (вправа 521). Ознайомлюючи учнів з пам'яткою «Як працювати над вибірковим переказом тексту наукового стилю», слід наголосити учням на тому, що вони мають побудувати з кількох частин загальний роздум. Під час складання колективного плану використовуються терміни, які свідчили б про точність, доказовість, логічність мовлення (основні риси наукового стилю).

Згідно з програмою у 6-му класі учні вчать складати оповідання на основі побаченого і за жанровою картиною. Якщо в 5-му класі вони склали оповідання на основі власного досвіду, то в оповіданні на основі побаченого описуються події, у яких автор виступає лише свідком. Отже, необхідно формувати вміння бачити цікаве і повчальне у доквітлі, усвідомлювати те, що відбувається з іншими.

У підручнику рідної мови поданий матеріал для перевірки рівня сформованості у шестикласників відповідних комунікативних умінь, а також рівня орфографічної і пунктуаційної грамотності під час створення власних висловлювань — «Перевірте себе. Контрольний переказ». Використовуючи цей матеріал, слід запропонувати учням ознайомитися з текстом (самостійно читати та складати план до нього).

Аналіз учнівських переказів і творів, а також обґрунтування оцінки — найважливіший етап роботи над зв'язним мовленням. Для цієї роботи з рідної мови відведено 7 год, з другої мови — 5 год. Проте необхідно також періодично використовувати 15 хв із навчального часу, відведеного на повторення і закріплення раніше вивченого на уроках граматики і правопису.

Запропонована система уроків, безумовно, є одним з варіантів організації роботи з розвитку зв'язного мовлення і розрахована на творче використання рекомендованого матеріалу нових підручників з урахуванням індивідуального досвіду вчителя і особливостей конкретного класу.

*МИКОЛА КЛЮЗКО,
сміт Вертіївка на
Чернігівщині*

УРОК-ПОДОРОЖ

*(Повторення та узагальнення
теми «Дієприкметник»)*

По закінченні вивчення семикласниками теми «Дієприкметник» варто провести урок повторення і узагальнення вивченого матеріалу. Я намагаюся проводити такі уроки нестандартно. Один з них — урок-подорож. Звичайно, «подорож» відбувається в класі.

Заздалегідь учителю слід продумати форми, прийоми роботи на уроці, завдання, які будуть розв'язуватися, подбати про наочність, а також про учасників цього уроку — як самих учнів, так і запрошених гостей.

Оскільки вже заплановане таке заняття, то не гаймо ж часу. Вже на першому уроці «Дієприкметник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль» повідомляємо учням, що після вивчення теми про дієприкметник відправимося у велику і цікаву подорож до материка «Частини мови», у край, де «живуть» дієприкметники, побуваємо на різних зупинках і станціях. Там буде цікаво, але, безумовно, зустрінуться на шляху, подорожуючих і труднощі, і перешкоди. Але щоб здолати їх, необхідно глибоко засвоїти тему. Діти відразу ж звернуться з безліччю запитань: чим поїдемо? як? які будуть перешкоди? з ким зустрінемося? Така активність свідчить про їхню зацікавленість, вони наполегливо готуватимуться до нього під час вивчення всіх тем про дієприкметник. Звичайно, знайдуться байдужі, які, як правило, бажають лише спостерігати. Завдання ж педагога — якнайповніше залучити пасивних.

У процесі підготовки вчитель дає семикласникам завдання оформити класну кімнату. Учні із задоволенням пишуть назви станцій, де «екскурсанти» зупиняться, зносять у школу старовинні речі домашнього вжитку, готують костюми для рольових дій, запрошують гостей тощо. Бажано запросити людей похилого віку, які добре знають і вміють виконувати українські народні пісні, можуть показати учням старовинні народні ремесла.

Коли увесь матеріал до уроку підібраний і наблизився час проведення заняття, оформляємо класну кімнату. Парти розставляємо у два ряди по обидва боки кімнати, щоб видно було, що це дві екскурсійні групи. Між групами проводитимуться конкурси, змагання. Збоку кімнати — місця для гостей. На передній стіні, над дошкою, — обрамлений українським рушником портрет Кобзаря. Під портретом — слова:

Наша думка, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України.

На дошці записана тема уроку «Повторення та узагальнення теми «Дієприкметник». Нижче дошки — снопи жита-пшениці з волошками у перевеслі, снопок льону-довгунця, прядка з мичкою обтіпаних конопель, днище з гребенем, гребінка. На ослоні — старовинні речі: солом'яний мілкий короб, качалка і рубель, невеликий сувій домотканого полотна; клубок ниток, з яких ткали полотно; дерев'яні ложки, ковгань, глиняний посуд. У куті класу — розмальована «піч».

Коли учні і гості зайняли свої місця, учитель називає тему уроку, а потім виголошує вступне слово.

— Сьогодні — незвичайний урок. Урок-подорож. До нього ми вже готові. Щоб цікавіше було подорожувати, всі учні поділилися на дві екскурсійні групи, на чолі кожної з них є капітан-екскурсовод (учні обирають його самі). З нами подорожуватимуть також бабуся Онися і її внучка Олеся (це вбрані в українські строї учні), учасники літературно-художньої студії «Рідне слово», бабусі і дідусі — учасники художньої самодіяльності селища, вони ж — знавці народної пісні. Для оцінювання роботи екскурсійних груп і окремих учнів та для підведення підсумків потрібно обрати журі (до його складу входять один з учителів української мови і літератури та два учні — знавці і шанувальники рідної мови). А тепер, — продовжує вчитель, — подумайте над назвою кожної екскурсійної групи (учні обирають назви: одна група зветься «Сонячний промінь», друга — «Срібні струни»). Учні пояснюють кожну назву.

— Наша екскурсійна група, — веде мову один з капітанів, — зветься «Сонячний промінь» тому, що в осінні місяці сонце скупішає на ласку. І люди радіють, коли на позолочену від опалого листя землю ллються ще по-осінньому лагідні промінчики сонця. Адже всі знають, що на зміну погожим дням скоро прийде сльота, низькі хмари закриють сонце, а з ним — і його промінчики. Лише поодинокі і найсильніші з них часом проб'ються крізь похмуру завісу і звеселять нас.

Розповідь другого капітана.

— Хто з вас спостерігав за осінньою блакиттю, то неодмінно помічав срібні нитки бабиного літа. Вони нагадують струни, що плывуть, плывуть... І разом з тим — бринять. По-своєму. По-осінньому. Ми не можемо вловити їх звучання, але воно відчутне в усьому: у шелесті пожовклої трави, у настирливому гудінні вітру-пустуна, у пурханні зграй перелітних і зимуючих птахів, у рудій метелиці падаючого листя... Ця гама звуків навіває людям осінні почуття. Оскільки ми мандруємо восени, то й назва нашої групи — «Срібні струни».

Учитель:

— Перш ніж сісти у всюдихід «Золота осінь», нам потрібно переконатися, чи здатні капітани-екскурсоводи груп вести туристів у далекий похід. Тому учасники подорожі кожної групи зададуть своєму капітанові по три запитання.

Запитання і відповіді на них можуть бути орієнтовно такими:

1. Які частини мови ми вже вивчили? (Іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово.)

2. Що означають іменники? прикметники? числівники? займенники? дієслова? (Іменники — назви; прикметники — ознаки; числівники — кількості або порядок у процесі лічби; займенники вказують на імена, ознаки, кількості, але не називають їх; дієслова означають дію.)

3. (Задає вчитель.) Подані дієслова, що стоять у неозначеній формі, поставити у формі теперішнього часу; виділити основу інфінітива і основу теперішнього часу. Дати короткий коментар.

Казати, малювати, сидіти, ходити, читати, прикрашати.

Капітан групи «Сонячний промінь» працює над першими трьома словами, а капітан «Срібних струн» — над рештою слів.

Виконане завдання матиме такий вигляд:

каза-ти — каж-уть

малюва-ти — малю-ють

сиді-ти — сид-ять

ходи-ти — ход-ять

чита-ти — чита-ють

прикраша-ти — прикраша-ють

Короткий коментар капітанів-екскурсоводів.

Основа неозначеної форми (інфінітива) визначається шляхом відкидання інфінітивного суфікса (інфінітивного закінчення) *-ти, -ть*, а основа теперішнього часу — відкиданням закінчення третьої особи множини форми теперішнього часу. Основа неозначеної форми і основа теперішнього часу інколи можуть збігатися, тобто можуть бути однаковими, але в більшості випадків відрізняються між собою. Кінцевий приголосний основи інфінітива і основи теперішнього часу може чергуватися (мазати — мажуть).

4. Як змінюються дієслова? (У теперішньому і майбутньому часі — за особами і числами, у минулому — за числами і родами (в одинні).)

5. Що таке дієприкметник? (Особлива змінювана форма дієслова, яка вказує на ознаку предмета за дією.)

6. Чому дієприкметник називається особливою формою дієслова? (Поєднує в собі граматичні ознаки дієслова (вид, час, можливість мати залежні слова) і граматичні ознаки прикметника (змінюваність за відмінками, числами, належність до певного роду): прикметникові граматичні ознаки залежать від граматичних ознак іменника, з яким сполучаються дієприкметники.)

Учитель підсумовує:

— Капітани здатні вести свої групи в похід. («Листоноша» подає вчителю папірець.) Що це таке? (розкриває, читає). Увага, листоноша тільки-но передав телеграму з материка «Частини мови». Послухайте, що в ній написано (читає):

«Учасники подорожі до материка «Частини мови»! Зустрічаємо і пропускаємо у дієприкметниковий край за умови, якщо правильно виконаєте завдання: розподіліть подані слова в колонки за частинами мови. Нагадуємо: у кожній колонці має бути однакова кількість слів. До зустрічі. Частини мови».

Слова для кожної групи словесник подає на екран через графопроектор.

1. Побілити, яблуна, веселий, його, веселість, білий, потроїти, три, трійка, абиякий, сховатися, побілка, яблуневий, яскравість, трое, оцей, хто-небудь, впасти, схованка, високий, він, будь-що, шостий, семитисячний, п'ятиярусний, шестеро, везти, висвітлити, висвітлення, йти, чотириногий, темно-чорний, півтора, абищо, одна шоста.

2. Газоопалення, сімнадцятий, гадати, стирання, стерти, світлуватий, п'ятірка, заступати, чийсь, синій, потемніти, синь, що, йому, сік, синіти, шестисотий, синьо-зелений, що-небудь, зіткати, тисяча, надіслати,

ліст, листування, сорок, ніхто, п'ятий, пам'ятний, п'ятеро, якому-небудь, незручний, ласкавий, перший, жовтогарячий, такий.

Учням роздаються картки з готовим розграфленням. Виконують завдання протягом п'яти-семи хвилин.

Іменники	Прикметники	Числівники	Займенники	Дієслова
яблуна	веселий	три	його	побілити
веселість	білий	трое	абиякий	потроїти
трійка	яблуневий	шостий	оцей	сховатися
побілка	високий	семитисячний	хто-небудь	впасти
яскравість	п'ятирусний	шестеро	він	везти
схованка	чотириногий	півтора	будь-що	висвітлити
висвітлення	темно-чорний	одна шоста	абишо	йти

Іменники	Прикметники	Числівники	Займенники	Дієслова
газопалення	світлуватий	сімнадцятий	чийсь	гадати
стирання	синій	шестисотий	що	стерти
п'ятірка	синьо-зелений	тисяча	йому	заступати
синь	пам'ятний	сорок	що-небудь	потемніти
сік	незручний	п'ятий	ніхто	синіти
ліст	ласкавий	п'ятеро	якому-небудь	зіткати
листування	жовтогарячий	перший	такий	надіслати

Картки, на яких учні записують своє прізвище та ім'я, здають журі. Учитель оголошує, що всюдихід «Золота осінь» вирушає. І доки він рухатиметься, журі визначатиме якість виконаного на картках завдання. Школярі в цей час активно включаються в усну розминку, що дає можливість виявити ступінь засвоєння теоретичного матеріалу про дієприкметник. Одна екскурсійна група учнів ставить запитання іншій, учні якої без затримок відповідають. І навпаки.

Рекомендуємо кілька запитань для цього контр'ю.

Що таке дієприкметник? На які дві групи поділяються дієприкметники? Які дієприкметники відносимо до дієприкметників активного стану, а які — до дієприкметників пасивного стану? Як творяться активні дієприкметники теперішнього часу? Як творяться активні дієприкметники минулого часу? За допомогою яких суфіксів творяться пасивні дієприкметники? Як пишеться НЕ з дієприкметниками? Коли НЕ пишеться з дієприкметниками разом? У яких випадках НЕ з дієприкметниками пишеться окремо? Що таке дієприкметниковий зворот? Які ставимо розділові знаки в реченнях з дієприкметниковим зворотом? Яка синтаксична роль дієприкметникового звороту в реченні?

На кожне запитання протилежна група дає лаконічну відповідь з коментуванням (наводяться приклади). Якщо учні з даної групи не можуть відповідати на поставлене запитання, то той, хто задавав, може переадресувати це запитання одному з учнів своєї групи. Але як би там не було, а відповідь на запитання має обов'язково прозвучати.

Учитель підводить короткий підсумок даного етапу уроку (визначає, яка група краще не тільки відповіла, а й задавала запитання) і наголошує, що всюдихід наближається до материка «Частини мови». Спереду миготить червоне світло світлофора. Рух всюдихода перепинили представники частин мови — Іменник і Дієслово. Це — учні у відповідних розрізнявальних костюмах. На Іменникові — корона, бо він — царі усіх імен; на одязі Дієслова — вирізки із зображенням різних процесів праці. Коли Дієслово рухається, то вирізки мерехтять, створюють уявлення дії. Іменник і Дієслово

тримають червоний знак світлофора. Діти ще не знають, що перепинили шлях Іменник і Дієслово. До представників частин мови вийшли капітани-екскурсоводи. Між капітанами і представниками частин мови ведеться діалог.

Капітани. Чому ви ввімкнули червоне світло? Хто ви?

Іменник. Щоб вас зупинити. А щоб ви дізналися, хто ми такі, відгадайте загадку: я така частина мови, що означає орган нюху, а мій сусід (показує на Дієслово), омонім — слово руху.

Капітани (розмірковують). Так, орган нюху — це ніс. Слово *ніс* — іменник, а омонім, тобто слово, однакове за звучанням, а відмінне за значенням, — також слово *ніс*. Оскільки слово *ніс* вказує на рух, то воно — дієслово. Відгадали! Отже, ти (показують на хлопчика в короні) — Іменник, а ти (показують на товариша) — Дієслово. Та й одяг на Дієслові цікавий (розглядають). І як сразу ми не здогадалися? А чому ви вдвох тільки? Адже материк називається «Частини мови». Де ж інші частини мови?

Іменник. Усі інші частини мови уповноважили нас, як найстарших і найбільш уживаних у мові, зустріти дорогих гостей.

Капітан «Сонячного променя». Дякуємо. Познайомилися. А тепер давайте нам дорогу.

Дієслово. Ні. А телеграму нашу читали?

Капітан «Срібних струн». Авжеж, читали.

Іменник. І завдання виконали?

Капітан «Сонячного променя». Звернімося до журі, нехай вони повідомлять, як ми справилися з роботою.

Один з членів журі оголошує підсумки перевірки виконаних учнями завдань, що були дані в «телеграмі». Іменник і Дієслово дякують учням за активність у роботі і дають екскурсантам зелене світло.

Учитель. Екскурсійний всюдихід «Золота осінь» їде по материк «Частини мови». Успішно проминув країни: Іменник, Прикметник, Числівник, Займенник. Всюдихід прямує по країні Дієслово. У цій країні є чудовий край — Дієприкметниковий. Ми наближаємося до першої станції Дієприкметникового краю, яка називається «Сівень» (учитель на магнітній дошці прикріплює назву станції). А тепер із назвою станції нас познайомлять бабуся Онися і її внучка Олеся.

Олеся. Бабусю Онисю, скажіть, що означає назва станції?

Онися. Це назва місяця вересня — першого місяця осені. Слово *вересень* походить від назви рослини — вересу. Верес — це рослина, вічнозелений кущ, який розцвітає у вересні на Поліссі. Тому і перший місяць осені зветься вереснем. А от про «сівня» пам'ятають лише старожили. Це також назва вересня, оскільки в цей період сіялися зернові (озими): жито, пшениця). Існувала також назва «маїк» — од зеленої озимини, що «маїла», тобто зеленіла на полях.

Олеся. Як чудово! А ще були інші назви у вересня?

Онися. Так, були. У стародавній мові вересень попервах звали «роен», «ревун», «харев». Це від того, що голосно перегукувалися у цей час олені.

Виходить запрошений дідусь, бере солом'яний короб і імітує сіяння озимини. За ним — учасники літературно-художньої студії «Рідне слово», які виконують українську обрядову пісню «Сіяли ми жито».

Сіяли ми жито,
житечко-пшеницю.

Ой, господарю, пане господарю.

А зерно добірне
у землю лягає.

Ой, господарю, пане господарю.

Земелька шедротна
зеренце приймає.

Ой, господарю, пане господарю.

Зеренце приймає
силою наділяє

Ой, господарю, пане господарю.

Зеренце зростає,
руто-злено має.

Ой, господарю, пане господарю.

Ох і потомились
добрії молодці.

Ой, господарю, пане господарю.

А тепер ми дружно
заспіваєм пісню,
пане господарю, додому йдучи.

Сіяли ми жито,
житечко-пшеницю.

Ой, господарю, пане господарю.

Учитель. Коли восени люди сіяли озими, то звертали увагу на прикмети. Ви, дітки, знаєте, що у вересні вже з деяких дерев починає потроху опадати листя. І от хлібороби постерегли: опалий лист лягає долілиць — на теплу зиму і добрий наступний урожай. І на обличчях сівачів, коли вони бачили цю прикмету, сяяла, незважаючи на важку працю, радість.

Щоб вирушити в подорож далі,— продовжує вчитель,— нам потрібно виконати два завдання: 1. Розповісти про дієприкметник як особливу форму дієслова (одній групі — у науковому стилі, другій — у розмовно-художньому); 2. Скласти (письмово) твір-мініатюру про вересень, використовуючи дієприкметники; дієприкметники підкреслити хвилястою лінією.

Перед початком учнівської розповіді вчитель дає завдання решті учнів стежити за мовою виступаючих.

Подаємо орієнтовні розповіді учнів про дієприкметник.

І. Дієприкметник — особлива форма дієслова, яка вказує на ознаку предмета за дією і відповідає на питання: який? яка? яке? які? Наприклад: у сполученні «загустілий гречаний мед» слово «загустілий» є дієприкметник, бо вказує на ознаку предмета (мед *який?* загустілий). Слово «загустілий» вказує також на дію, яка вже завершилась; це слово утворене від дієслова «загустіти» за допомогою суфікса минулого часу -л- від інфінітивної основи *загусті*.

Дієприкметники мають граматичні ознаки дієслова і ознаки прикметника. Отже, вони можуть бути доконаного і недоконаного виду, теперішнього і минулого часу, можуть мати залежні слова і змінюватися за родами, числами і відмінками. Наприклад: у реченні «На Камчатці збудовано кілька електричних станцій, які працюють на теплі постійно діючих вулканів» дієприкметник «діючих» має граматичні ознаки дієслова (недоконаний вид, теперішній час, є залежне слово «постійно» (діючих *як?* постійно) і прикметника (родовий відмінок множини, в однині має чоловічий рід, а також відноситься до слова «вулканів» (вулканів *яких?* діючих)).

Синтаксична роль дієприкметника така. У словосполученні він виступає головним і залежним словом. Наприклад: у поширеному словосполученні «зібраний вчасно урожай» виділимо пари слів: урожай *який?* зібраний, зібраний *як?* вчасно; у першій парі дієприкметник «зібраний» виступає залежним словом, у другій — головним. У реченні найчастіше дієприкметник виконує роль означення, рідше — головного і іншого другорядного члена речення: підмета, частини присудка, додатка тощо. Наприклад:

1. Виступаючи одногослодно схвалили рішення зборів. 2. Дерева були обкопані. 3. Розкидані легенькі хмарки пливли по небу. 4. Командири вели атакуючих в наступ (3 газ.).

II. Дієприкметник... Яка я чудова форма дієслова. Мені приємно, що я поєдную в собі риси характеру дієслова (вид — доконаний і недоконаний), час (минулий і теперішній), здатність мати при собі залежні слова) і прикметника (число — однину і множину), рід (чоловічий, жіночий і середній), відмінок. А ще додаю: найчастіше моїми друзями є іменники, з якими я сполучаюся. Оці прикметникові ознаки, що є в мені (рід, число, відмінок), повністю залежать від роду, числа, відмінка іменника, з яким я поєднуюся. Візьміть сполучення слів «вигаптуваний започоччю рушник». Ви бачите, що мене звать «вигаптуваний». Я маю ознаки дієслова (доконаний вид, минулий час, тримаю при собі залежне слово «започоччю») і ознаки прикметника (чоловічий рід, однина, називний відмінок), належу своєму другові — іменнику «рушник». Як приємно, що іменник «рушник» так гарно вказує на мої прикметникові ознаки: рід, число і відмінок. Моїх братів запрошують у гості фразеологізми. У цих стійких сполученнях вони так гарно уживаються, що їх і не виженеш, і не заміниш іншими словами (*непрошений* гість — гірше татарина, *дарованому* коневі в зуби не дивляться, *кований* на всі чотири копита). А як багато живе моїх братів-дієприкметників у художніх творах. Почитайте, школярки, повісті, оповідання О. Довженка, М. Стельмаха, І. Нечуя-Левицького, М. Коцюбинського, Панаса Мирного і ви побачите, яку художню силу мають дієприкметники, водночас поєднуючи в собі ознаки дієслова і прикметника.

Після того, як будуть прослухані розповіді учнів про дієприкметник, слово надається рецензентам (будь-яким учням, яких викличе вчитель). Журі занотує результати цього етапу уроку у свої записники.

Семикласники починають виконувати друге завдання: їм слід написати твір-мініатюру. Теми рекомендуємо різні («Золоті барви вересня», «Краса і багатство вересня», «Дивовижні барви молоді осені», «Остання квітка літа», «Вересневі забаганки», «Золоті грона» й інші).

Наводимо окремі зразки творів.

Духмяні пахощі вересня

Просто від мого вікна пролягають ледь-ледь *пожовтілі* луки. Ще недавно білили там ромашки, синіли дзвіночки, сокирки. А тепер — голо. Тільки де-не-де поважно розгулюють *обважнілі* граки, гуртуючись у далеку подорож. Але пахощі так і линуть у *відчинене* вікно, духмянять. *Настояні* на сонці, вони здаються ще міцнішими.

Чари багряної киреї

Вранішнє сонце різноколірними намистинками прикрасило *пожовклі* берізки, темно-зелені ялинки, кущі *засмученої* бруслини. На галявину виходить *зітканий* із різнобарв'я кольорів вересень у довгій багряній киреї. *Обвишаний* кошиками з усяким начинням, він поважно поводить очима навколо, немов перевіряє, чи всі зібрались, чи не забув хто віддати шану його коханій квітці — вересу.

Учні здають твори журі.

Учитель. Доки ми виконували завдання, наш всюдихід непомітно підійшов до станції «Весільник» (прикріплює назву станції на дошці).

На середину класу виходять Онісія і Олеся.

Олеся. Я трохи здогадуюся, що означає слово «весільник», але ви, бабусю, все ж поясніть мені.

Онісія. Це назва другого місяця осені — жовтня. Сільськогосподарські польові роботи були вже закінче-

ні на цей час, і люди почали справляти весілля. Тому цей місяць і охрестили «весілляником». Щоб вийти заміж, дівчина повинна була наткати чимало полотна, яке ставало складовою частиною приданого. Цей місяць ще називався «паздерником».

Олеся. Яка незвична назва!

Онісія. Що незвична, то так. Але ж, з іншого боку, ніби незвичного тут нічого і немає. Це давня назва місяця жовтня.

Олеся. Дивно... Ніби нічого спільного між словами «жовтень» і «паздерник» немає?

Онісія. Е, голубонько, зв'язок є, та ще й який. Жовтнем ще відносно недавно на Україні називали дев'ятий місяць року. Я оце була в бібліотеці і знайшла в архівах старовинні календарі, де про це говорять: «Рідний край» (за 1907 рік), «Просвіта» та «Промінь» (за 1908 рік). Натомість у вжитку була інша назва цього місяця — «паздерник».

Олеся. Ой, а чому ж так його назвали?

Онісія. Походить ця назва від промислу, що пов'язаний з переробкою ось цього льону (*показує на сніп льону*) та конопель. Спільнослов'янське значення «паздерити» відповідає нашому — м'яти і тіпати волокно. У жовтні саме починають цю роботу.

Учитель. Серед нас, екскурсантів, є запрошена бабуся, яка дещо розкаже і покаже з цього промислу.

Бабуся. Дітки, цей промисел у деяких місцях зберігся і до нашого часу. Наші предки брали добре висушені льон або коноплі і м'яли на терниці або в інший спосіб. Потім витрушували згублі стебла, трохи рівняли волокно і несли до стовпа. Там це волокно тіпали — ударили ним об стовпа, волокно ставало м'яким, подібним до дівочих кіс. Адже оці (*показує дітям*) грубі ламкі рештки, які називалися кострицею, випадали, витрушувалися. Потім це волокно чесали гребенем і гребінками (*показує на ці знаряддя праці*). Кужелі прилаштовували до прядки і викручували нитку (*показує на прядці, як це робить-ся*). І, звичайно, співали пісень під час роботи (*співає пісню «Чи я в лузі не калина була»; дівчатка з літературно-художньої студії «Рідне слово» підхоплюють*).

Чи я в лузі не калина була,
Чи я в лузі не червона цвіла?
Взяли мене поламали
І в пучечки пов'язали,—

Така доля моя,
Гірка доля моя!

Чи я в полі не пшениця була,
Чи я в полі не зелено цвіла?
Взяли мене та й пожали,
І в снопоньки пов'язали,—

Така доля моя,
Гірка доля моя!

Чи я в батька не дитина була,
Чи я в батька не кохана була?
Взяли мене обвінчали
І світ мені зав'язали,—

Така доля моя,
Гірка доля моя!

Чим м'якіше було волокно,— продовжує бабуся,— тим ніжніша була нитка, тонше і м'якіше виходило полотно. Полотно, звичайно, ткали на такому (*показує на верстат, що стоїть у «Куточку народознавства»*) ткацькому верстаті, відбілювали, сушили. Воно було ось таким, що лежить перед вами (*показує на сувій старого полотна*). З нього шили сорочки і деякий верхній одяг.

Онісія. Цікаву розповідь почули? А яка гарна народна пісня, хоч і сумна трохи! Але що ж поробиш, коли жіноча доля була тяжкою, особливо тоді, коли віддавали дівчину заміж за нелюба. Крім того, у жовтні починали таку наймитську роботу у заможних сім'ях дівчата і жінки з бідних сімей. Оскільки праця, в процесі якої виготовляли волокно, нитки, полотно, була важкою, то і пісні співалися тужливі.

Олеся. Як цікаво! Мабуть, бабусю, багато і народних прикмет про цей місяць?

Онісія. Так. Але нехай спробують твої друзі (*показує рукою на учнів*) пригадати.

Учні називають жовтневі народні прикмети.

Якщо до середини жовтня з беріз не осипалося листя — сніг ляже пізно. Якщо поросли високі бур'яни, то зима буде сніжна, з частими завірюхами. Спориш довго восени не змінює свого кольору — на щедрий врожай зернових наступного року. Грім у жовтні — на малосніжну, м'яку й коротку зиму. Якщо польові мурахи повідтягували високі купини, то осінь і весна будуть дощові, з буйним водопіллям. Польові миші переселяються до людських жител — на сувору зиму, а весною — на мокре літо; як болотяні миші влаштовують поверх купин гнізда — на мокру весну і часті повені.

Онісія. А я ще додам такі: грак відлетів — чекай снігу; швидкий, дружній падолист — на сувору зиму; якщо на галявинах з'явився в жовтні пізньоцвіт осінній, то буде рання зима.

Олеся. О, і я знаю жовтневу прикмету: рано линяють голуби — на ранні приморозки і холодну зиму. Як багато прикмет створили люди про цей місяць. Мабуть, багато прикмет є тому, що чимало й назв цього місяця.

Онісія. Можливо. Я скажу, що раніше і навчання в школі починалося не з 1 вересня, як нині, а з Покрови. Тобто на півтора місяця пізніше. Учні в цей день приносили до школи горщик з вареною пшоняною кашею і розбивали привселюдно. Кожний учень мусив скуштувати обрядової каші.

Учитель. Отже, дітки, щоб далі нам їхати, потрібно розв'язати таке завдання. (*Через графопроектор спроектовано текст.*)

По намерзлій драбинці Богдан піднявся на висячий ганок вітряка, навпомацки знайшов клямку, обмерзлу колодочку, поторгав її, вона одразу ж, наче чекала його, відчинилась, і відчинились двері. Свіжі і задавлені пахощі борошна оповили хлопця. Він зачинив двері; зубами скинув рукавицю, кілька разів з силою вдарив рукою об плече і, нагрівши її, витер сірника. Навколо заворушилися тіні, неясно виринув старий король, на якому тримався вітряк, незамкнута скриня і велика з лучиною ринка. В таких ринках мірошники або палили по ночах лучину, або розводили вогник, щоб хоч трохи обігріти руки чи душу (*За М. Стельмахом*).

Завдання. Прочитайте текст уважно. Дайте заголовок. Визначте тип мовлення. Випишіть дієприкметники на картки, правильно заповніть графі (*учням роздаються розграфлені картки*).

Дієприкметник	Вид	Час	Стан	Рід	Число	Відмінок
намерзлий	док.	мин.	акт.	ж.	одн.	місц.
вісячий	недок.	теп.	акт.	ч.	одн.	зн.
обмерзлу	док.	мин.	акт.	ж.	одн.	зн.
задавлені	док.	мин.	пас.	—	мн.	наз.
незамкнута	док.	мин.	пас.	ж.	одн.	наз.

Заповнені картки передаються журі.

Учитель. Ми прибуваємо на станцію «Братчина».

Олеся. Куди це ми потрапили?

Оніся. У листопадовий звичай, що називався «братчина». Це давній обряд. Його справляли лише в листопаді. Якщо сусіди захотіли заприятелювати між собою, то купляли в пасічників бджолиний рій. З весни і до осені гуртом доглядали його. Зібраний мед ділили порівну. На це свято збиралися сім'ями, гуляли і веселились. Чи як казали в народі, браталися. А звідси й назва обряду. От і я вас пригощу таким медом (*бере біля розмальованої печі миску з пиріжками та медом, пригощає всіх*).

Учитель. Щоб вирушити далі, нам потрібно виконати ще одне завдання. За репродукцією картини художниці Тетяни Яблонської «Хліб» скласти кожній туристичній групі по 3 речення: одній — із дієприкметниками активного стану, другій — пасивного.

Речення відразу ж перевіряються, відредагуються. Подаємо відредаговані речення.

1. Засмагли обличчя у жінок, загоріли їх руки і ноги — все говорило про працюваність колгоспниць. 2. Працюючи біля віялки жінки раз у раз переносять на тік уже чисте зерно, розстилають його, щоб швидше просохло. 3. Колгоспниці перелопачують збіжжя, щоб не згорялося, і добірні обважнілі зерна спливають донизу. 4. На картині художниці Т. Яблонської відтворений літній жнивний день. 5. Теплі і яскраві кольори створюють враження, ніби вся картина залита золотим сяйвом сонця. 6. Добірне збіжжя звезене на колгоспний тік.

Учитель оголошує наступну станцію і розміщує на дошці її назву «Заграда».

Два капітани підходять до розмальованого на плакаті замка і намагаються відчинити уявні двері. Але марно.

— Чому вони не відчиняються? — запитує один з них.

— Тут якась прихована загадковість, — розмірковує інший.

Раптом з'являється Помилка.

Помилка (радісно). А от і не ввійдете в замок. Бо я витерла в реченнях багато розділових знаків, щоб затримати вас. А розділові знаки є ключем до замку «Заграда».

Учитель. Отож, дітки, потрібно у реченнях, що записані на дошці, розставити, де потрібно, розділові знаки при дієприкметникових зворотах; виділити звороги.

Відредаговані речення мають такий вигляд.

1. В Стеблеві, де кінчається містечко, де Рось виривається з тісних берегів, **обставлених скелями**, є дуже гарне місце. 2. Чудові червоні маківки неначе цвікли, як на городі, в зеленому листі, а між тими вінками вилися **переплетені з листом червоні рожі**.

3. Місток висить над Россю, **прикований залізяками до скелі на обох берегах Росі**. 4. Сонце стояло над самим садком і через **одчинені в садок вікна** заливало світлом усю здорову кімнату. 5. На кінці кожної казарми, в кутку стояли здорові казани, **замуровані в цегляну піч**, де варили бурлакам їсти. 6. Вже було видно гори, **вкриті лісом**, а між горами глибокі долини та яри. 7. Акерман був розкинутий на горах і ніби виставив напоказ проти сонця свої біленькі хати, **закидані садками та виноградниками**. 8. Поверх стін, **порослих зеленим бадиллям**, стриміли високі башти. 9. Мокрина знімала хліб з воза й клала на простелене на траві рядно (*З тв. І. Нечуя-Левицького*).

Коли капітани груп з допомогою учнів під керівництвом учителя пояснили пунктограми в реченнях (наявність і відсутність ком при дієприкметникових зворотах), двері в замок «відчиняються». Помилка втікає.

На середину класу виходять Оніся і Олеся.

Олеся. Який чудовий замок.

Оніся. Ти, можливо, не знаєш, що означає слово «заграда»?

Олеся. На мою думку, це якась перешкода... Та ні. Пояснить, будь ласка.

Оніся. Слово «заграда» у наших предків часто вживалося поряд із словом «Йордан», наприклад: «Хто в листопаді не мерзне, тому й коло Йордану нічого біда не зробить». Інші люди про це говорять так: «Коло Йордану, може, і не зробить, але в листопаді вже, кажуть, зима на заграді. Листопад стелить землю листом, а грудень — снігом».

Олеся. А все ж таки, що означає «заграда» і «Йордан»?

Оніся. Заграда — це, по-нашому, втеплена знадвору і глуха (без вікон) стіна хати. Її обкладають листям, кострицею чи соломою. У такий спосіб зберігають тепло в оселі. А Йордан припадає на 19 січня. Вважається, що в цей час найбільші морози. Люди колись виходили до річки, прорубували ополонки і святили воду. Зрозуміла, Олесю? І ще: листопад такий місяць, що любить і колесо, і полоз. Один день їздять саньми, а інший вже треба коней у воза запрягти. В листопадовий день, шоправда, особливо не наїздишся, бо він, як заячий хвіст, — не встиг прокинута, як уже вечір на підході.

Учитель (до учнів). Хто з вас назве листопадові прикмети?

Учні (називають). Якщо восени рано нанесе снігу, то і весна буде рання. Рано замерзне — довго не розтане. Зірки на небі яскраві — на погоду, тьмяні — на дощ або сніг. На горобині й дубі багато плодів — чекай суворої зими. Пізній листопад — до суворої і зтяжної зими. Білка мостить своє гніздо близько до землі — на морозну зиму, а високо — на м'яку. Від першого снігу до санного шляху — півтора місяці. Доки листя з вишень не облетіло, то хоч скільки було снігу, він не вляжеться — відлига його з'їсть.

Учитель. А тепер в замку «Заграда» у реченнях (що на переносній дошці) пояснимо орфограму: написання НЕ з дієприкметниками (разом чи окремо).

1. Молода (не) витрачена сила хвилею вдарила в груди (*М. Коцюбинський*). 2. Рубінове сузір'я осяває мої ще (не) написані рядки (*П. Перебийніс*). 3. Дівчині здавалося, що сили його (не) вичерпні (*З газ.*). 4. На лугах ще трава (не) кошена, у полях красуються жита (*П. Воронько*).

Учитель. Протягом кількоххвилинного нашого перебування в замку ми повинні справитися із таким

завданням: визначити, в якій колонці словосполучення з дієприкметниками, а в якій — з прикметниками; чому ви так вважаєте? Визначити вид дієприкметників; навпроти словосполучень написати дієслова, від яких утворилися дієприкметники. Словосполучення подаються через графопроєктор.

визначний вклад — визначений вклад

змінні вартові — змінні вартові

підписний лист — підписаний лист

непереможна армія — непереможена армія

перекладна література — перекладена література

Для довідок: визначати, зміняти, підписати, перемагати, перекладати.

Пояснення учнів.

У лівій колонці — прикметники, у правій — дієприкметники. Відрізняються дієприкметники від прикметників будовою, адже це пасивні дієприкметники, що мають відповідні прикметники спільного з ними кореня. Дієприкметники або зберігають кінцевий голосний А дієслівної (інфінітивної) основи, або в складі дієприкметникового суфікса в них є голосний Е (*підписаний, перекладений*), а прикметники, утворені від дієслівних іменників за допомогою суфікса -Н-, будь-якого голосного перед суфіксом не мають (*передплата — передплатний, переклад — перекладний*).

Учитель. Покидаємо замок «Заграда». Щоб нас не спиняли в подальшій дорозі ніякі кордони і перешкоди, виконаємо вправу. Слід перекласти текст з російської мови на рідну. Зверніть увагу на переклад дієприкметників, які в російській мові як називаються?

Учні. Причастиями.

Учитель. Отже, приступайте до роботи.

Текст можна подати через графопроєктор або виконати завдання у формі диктанту-перекладу.

Осенняя роска

Заосеняло. Мухи стучат в потолок. Воробьи табуняются. Грачи собирают упавшие зерна на убранных полях. Сороки семьями пасутся на дорогах. Росы по утрам холодные, серые.

Иная росинка в пазухе листа весь день просверкает (За М. Пришвиним).

Орієнтовний переклад (у дужках подаємо можливі варіанти).

Осіння росичка (роса).

Поосеніло. Мухи стукають у (об) стелю. Горобці гуртуються (у зграї). Граки збирають поопадалі зерна на скошених полях. Сороки сім'ями пасуться на дорогах. Роси ранками (вранішні роси) холодні, сірі.

Інша (деяка, декотра) росинка в пазусі листка весь день проблискає.

Зчитуються учнівські переклади, редагуються речення. Можна вчителю запропонувати учням поділитися думками про свої спостереження за осінньою природою.

Учитель (змінює на дошці назву станції). Тепер ми прибули на кінцеву станцію нашої подорожі — «Хортиця». Про значення цього слова нам розповість козак-екскурсовод.

Козак (учень в українському козацькому вбранні). Назва станції походить від одноім'яної назви козацького острова Хортиця, що на Дніпрі. Це один з небагатьох островів, де перебували запорозькі козаки, зберігся до наших днів. Оспівану в піснях і думах Хортицю називають серцем України, колискою во-

лелюбного запорозького козацтва. Козацтво увійшло в історію як символ волі, свободи, мужності, як уособлення могутності духу і незалежності. Археологічні знахідки, що були зроблені під час розкопок на острові, дають уявлення про життя козаків, їхні заняття, звичаї тощо. Та найголовнішим завданням, яким вони свято дорожили, була охорона рубежів України від посягань ворогів.

Звучить у грамзаписі «Дума про козака Голоту».

Козак. Народ створив багато козацьких пісень. Козаки співали пісні різні: про своїх ватажків (Сагайдачного, Дорошенка, Хмельницького, Нечая), про Україну, про кохання та ін.

Учитель. З однією такою піснею, яку любили співати козаки, вас познайомлять учасники художньої самодіяльності.

Ой при лужку, при лужку

Ой при лужку, при лужку,
При широкім полі,
При великім табуні
Кінь гуля по волі.

Кінь гуля по волі,
Козак — по неволі...
Ой, піймаю, загнуздаю
Шовковою уздою.

Ой піймаю, загнуздаю
Шовковою уздою,
Вдарю шпорами під боки —
Кінь летить стрілою.

Ой лети, лети, мій коню,
Та й вихром несися,
Проти милої двора
Стойма становися!

Стойма становися,
Та вдар копитами,
Чи не вийде дівчинонька
З чорними бровами.

Ой не вийшла дівчинонька,
Вийшла її мати:
«Здоров, здоров, любий зятю,
Покажуй у хату!»

Я не хочу в хату,
Хочу у світлицю,
Розбуджу солодкий сон,
Красною дівицю!

Дівчинонька встала,
Свій сон розказала,
Правою ручкою обняла
Ще й поцілувала.

Учитель. На початку червня 1991 року землями колишніх козацьких полків прокотилася могутня хвиля Всеукраїнського фестивалю народного мистецтва під назвою «Хортиця», присвяченого 500-річчю українського козацтва. На острові Хортиця зібралося понад три тисячі учасників свята майже з усіх областей України, а також з Кубані, Дону та з-за рубежу. Уся обстановка на святі нагадувала далеку історичну епоху: були збудовані козацькі укріплення, церква; гостей зустрічав козак Мамай; проходили під ов'яними славою прадавними клейнодами Чернігівський і Черкаський, Переяславський і Полтавський та інші полки, задунайські, кубанські й донські козаки; показана гостям фестивалю театралізована вистава «Козацькі баталії»;

були інсценізовані бій на воді запорозьких чайок з турецькими галерами й сутичка запорожців з турками, котрі «прорвалися» в козацьке місто (*педагог демонструє учням сторінки фотоальбома про це свято*). Нікого не залишив байдужим реквієм за козаками, які загинули на західних рубежах України в битві під Берестечком. Землю з поля цієї битви привезено на Хортицю. «Тії слави козацької повік не забудем», «Всі ми, браття, козацького роду» — такі девізи лунали на Всеукраїнському козацькому святі з вуст і учасників, і гостей суверенної України. І хай ніколи не зітреться з нашої пам'яті та велика прабатьківська слава. Доки ми житимемо, ніколи не забудемо слів великого сина українського народу — Тараса Григоровича Шевченка (*учитель показує на плакат, учні встають і промовляють слова Кобзаря: «Наша дума, наша пісня...»*).

Учитель оголошує урок-подорож закінченим. Його підсумки (визначення активних учасників на уроці, коментоване виставлення оцінок учням тощо) можна провести відразу ж або на початку наступного уроку (з участю голови журі).

Як бачимо, два спарені уроки, що відведені на «подорож», досить насичені. Проте вчитель на свій розсуд може деякий матеріал розширити, збагатити, а дещо в ньому спростити. На такому уроці знання з теми «Дієприкметник» учні не тільки узагальнили, а й поглибили. Семикласники залучалися також до конкурсів, гри, естафети. На уроці-подорожі був присутній дух народознавства, відчувався зв'язок з історією українського народу, що нині є цінним у формуванні життєвої позиції юного громадянина.

Подані матеріали цього нестандартного уроку дають змогу педагогові урізноманітнити навчально-виховні можливості уроку з рідної мови.

БОРИС ГРІНЧЕНКО

НА БЕЗПРОСВІТНІЙ ПУТІ. ПРО УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ

(Вступне слово, переклад і наукова редакція
Сергія Болтвіця)

ВСТУПНЕ СЛОВО

1993-й рік увійшов в історію української науки і освіти як початок цілісного освоєння педагогічної спадщини видатного українського педагога, психолога, мовознавця, письменника, громадського і культурного діяча Бориса Грінченка. Рік його імені в Україні, оголошений Київським міжрегіональним інститутом удосконалення вчителів, був підтриманий багатьма науковими і освітніми закладами нашої держави, педагогічними виданнями, науковцями із США і Російської Федерації.

Результати здійснених за цей час наукових досліджень вміщені у книжці «Борис Грінченко і педагогічна культура України», яка нещодавно побачила світ у видавництві Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів. Це доповіді і виступи, які обговорювалися на проведений в інституті всеукраїнській науково-методичній конференції 25—26 листопада, присвяченій 130-річчю з дня народження видатного педагога і вченого.

У цьому ж видавництві вийде у світ і «Хрестоматія педагогічних творів Бориса Грінченка», до якої увійде значна частина повернутих із забуття праць ученого. Книжка стане добрим посібником для науковців, аспірантів, магістрантів і курсистів інститутів удосконалення вчителів й міститиме, крім праць видатного педагога, докладні педагогічні розвідки з проблем вивчення та практичного застосування його творчості. Започатковано укладання «Педагогічного словника», який становитиме собою сукупність понять у царині лінгвістики: педагогіки, психології, фізіології, історії, мови, інших наук. Цим продовжуватиметься Грінченкова традиція збагачення і розвою української мови як інструменту творчості й піднесення духовної сили народу.

Значення Грінченка для української педагогіки виразно сформулював С. Волох у книжці «По дорозі до рідної школи» (видавництво «Вік», 1912): «Чи маємо ж ми доволі сили і витривалості в роботі? Ми, що здебільшого такі багаті на слюзи, зітхань та слова, і такі бідні на ініціативу та енергію? Як спроможемося ми своїми кволими руками подати наперед складну й трудну справу національної школи? Тут безперечно

стане нам до помочі небіжчик Борис Грінченко. Його візьмімо за зразок собі, за вчителя життя і праці. Перш за все — пильно простудіювати його педагогічні писання. Вони повинні бути настільною книжкою кожного, хто цікавиться народною освітою. Нехай не буде в нашій Україні вчителя, в бібліотеці котрого не займають почесного місця «На безпросвітній путі», «Якої нам треба школи», «Народні учителі і українська школа» (С. 25).

Щоб словесники України ознайомилися з найголовнішими Грінченковими педагогічними працями, наш журнал у рік відзначення ювілею розпочав їх публікацію статтею «Якої нам треба школи» (№ 9). Ми ж пропонуємо повний виклад останнього, шостого розділу книжки — «На безпросвітній путі. Про українську школу» за її третім виданням.

Цей розділ становить собою узагальнення психологічних і педагогічних закономірностей розвитку мислення дитини, дорослої людини, народу як цілісності в певних умовах. Ці узагальнення Грінченко підтверджує психологічними дослідженнями, об'єктом яких виступає інтерференція (змішування між собою й ураження) уявлень та образів у дітей під домінуючим під час їх навчання впливом близької за фонетичною формою, але відмінною за системою образів російської мови. Дослідник розкриває психологічні механізми появи розумового напруження, дезорганізації і повної втрати розуміння змісту, сприйнятого у процесі читання, пригнічення на цій основі волі дитини, її пізнавальних можливостей. І, як наслідок насильства над особистістю, — руйнування моральності народу, втрата ним духовної сили, краси і здоров'я.

Борис Грінченко продовжує розробку психологічного напрямку в мовознавстві, спираючись на філософські та психологічні концепції мови Вільгельма Гумбольдта і Олександра Потебні, педагогічне обґрунтування принципу природовідповідності Адольфа Дістервега, психолого-педагогічні парадигми використання наріч при вивченні літературної мови німецьких учених Генріха Бургвардта, Альберта Ріхтера, Гільдебранта, французького професора Бреала. При цьому використовуються порівняльні методи дослідження як у царині історії української педагогіки, так і в галузі соціально-психологічних закономірностей розв'язання досліджуваної проблеми у світових освітніх системах — німецькій, французькій, австрійській, швейцарській.

Затримка на кілька років природного розвитку української дитини внаслідок навчання великоруською мовою, — ось висновок Костянтина Ушинського, який докладно перевіряє Грінченка у цій праці, обґрунтовуючи необхідність і неминучість побудови нової моделі міжкультурних взаємин.

Інтерференція значення слова, образу, уявлення призводить до ураження народної моралі і духовного потенціалу. Отже, так званий побутовий «суржик» сприяє денационалізації, деморалізації, моральному розкладові, втраті